

РОЗДІЛ I

Теорія та історія педагогіки

УДК 37:796(091)

Петро Мазур

Спорт у стародавній педагогічній думці

Висока стародавня культура значною мірою вплинула на становлення і розвиток європейської фізичної культури та спорту. Стародавні греки й римляни наголошували на соціальному аспекті спорту, який сприймали як фактор, що впливає на тіло й характер дітей та молоді. Молодь була вихована в дусі чесної конкуренції, у зусиллях до перемоги. Молодіжний конкурс був важливим елементом виховання дітей та молоді стародавнього світу.

Висвітлено погляди древніх мислителів, які стосуються питань фізичного виховання.

Ключові слова: фізичне виховання, спорт, освіта, молодь, конкуренція.

Na podstawę i rozwój europejskiej kultury edukacyjnej ogromny wpływ miała wysoka kultura starożytnej Grecji. Podobnie było w dziedzinie wychowania. Dominowały dwa odmienne systemy wychowania, które realizowane były w Sparcie i Atenach. Systemy te różniły się między sobą również w kwestii funkcji kultury fizycznej w rozwoju i wychowaniu młodzieży¹.

Wspólnym ideałem wychowania greckiego (*paideia*) była *aretē* (dzielność, cnota). Głównym celem wychowawczym był człowiek dążący do doskonałości. Miał to być człowiek rozwinięty fizycznie, wysportowany, piękny, odważny i waleczny. W parze z pięknem ciała powinno iść również piękno ducha. Rozumne i stałe dążenie do tego, co najlepsze określano mianem *kalokagatii*. Termin ten oznaczał sprawność fizyczną, wysportowaną i harmonijnie zbudowaną sylwetkę. Tak określony cel wychowania nakazywał troskę o rozwój fizyczny dzieci i młodzieży².

W Grecji powszechnie uznawano współzawodnictwo za prawo rządzące społecznym życiem człowieka, który był przekonany, że wartościowe życie wymaga sprawdzania się w rywalizacji, ciągłego potwierdzania zwycięstwem w życiowym *agonie*. Przekonanie to podnosiło rywalizację do rangi podstawowej metody wychowawczej. W sporcie upatrywano czynnik kształtujący ciało oraz charakter młodzieży³. Młodzież wychowywano w duchu szlachetnego współzawodnictwa (*agonistyka*), w dążeniu do zwycięstwa, do wieńca olimpijskiego⁴.

Wychowanie w Sparcie było ukierunkowane na doskonalenie kondycji fizycznej oraz umiejętności wojskowych młodzieży. Do największych cnót Spartanina zaliczano dzielność i odwagę⁵. Po skończeniu 7. roku życia wszystkie dzieci organizowano w specjalne oddziały, w których codziennie odbywały się ćwiczenia

¹ Por. R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985, s. 39.

² Por. S. Kot, *Historia wychowania*, t. 1, *Od starożytnej Grecji do połowy wieku XVIII*, Warszawa 1996, S. 30; Litak, *Historia wychowania*, t. 1, *Do wielkiej rewolucji francuskiej*, Kraków 2006. – S. 22. Zob. J. Bielski, *Sport i sztuka w cywilizacji antycznej*, Piotrków Trybunalski 2003; W. Lengauer, *Sport w kręgu greckich wyobrażeń religijnych*, [w:] *Sport i igrzyska olimpijskie w starożytności*, red. W. Dobrowolski, Warszawa 2004. – S. 28–35; J. Barankiewicz, *Leksykon wychowania fizycznego i sportu szkolnego*, Warszawa 1998, s. 126.

³ Por. W. Dobrowolski, *Sport i igrzyska olimpijskie w starożytnej Grecji*, [w:] *Sport i igrzyska olimpijskie w starożytności*, red. W. Dobrowolski, Warszawa 2004. – S. 16.

⁴ Por. M. B. Przebieracz, *Dzieci i młodzież starożytnej Grecji i Rzymu*, Czekanów 2004. – S. 11.

⁵ Por. S. Wołoszyn, *Wychowanie w starożytnej Europie // Pedagogika. Podręcznik akademicki*. – t. 1 / red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski. Warszawa, 2003, S. 88; S. Litak, *Historia wychowania*, dz. cyt. – S. 23–24. Zob. Ł. Kurdybacha, *Starożytna Grecja // Historia wychowania* / red. Ł. Kurdybacha. – t. 1, Warszawa, 1965. – S. 60–62.

© Мазур П., 2013

fizyczne (biegi, skoki, zapasy, rzut dyskiem i oszczepem)¹. Niemal przez cały dzień uczestniczyli w intensywnych ćwiczeniach fizycznych². Człowiek, który nie potrafił pływać był uważany za wyjątkowego nieuka. Z pogardą mówiono o nim: *On nawet pływać nie umie*³. W kulturze spartańskiej rozwijano zamiłowanie do sportu (hippiki i lekkoatletyki). W latach 720–576 p. n. e. na igrzyskach olimpijskich na 81 zwycięzców aż 46 pochodziło ze Sparty⁴. Efektem spartańskiej *agōgē* miały być ważne zachowania i postawy młodzieży, np. kształtowana solidarność grupowa. Ich zdobywanie odbywało się podczas organizowanych zawodów grupowych, drużynowych⁵.

Celem wychowania ateńskiego był harmonijny rozwój fizyczny i umysłowy człowieka. Kształcenie miało charakter intelektualny, moralny, estetyczny i fizyczny. Kształcenie umożliwiała wszechstronny rozwój indywidualności, talentów i aspiracji dziecka⁶.

W Atenach w wychowaniu realizowano ideał człowieka, który łączył w sobie zalety doskonałego sportowca i gorliwego obywatela (*kalokagathia*)⁷. Wyraz *kalokagathia* składa się z dwóch greckich przymiotników: *kalos* – «piękny» i *agathos* – «dobry»⁸. Pojęcie dobra było łączone z cechami umysłowymi, moralnymi oraz wysoką osobistą kulturą moralną, umysłową i artystyczną⁹.

System wychowania ateńskiego składał się z czterech etapów: szkoła gramatysty i lutnisty, palestra, gimnazjon i efebria¹⁰. Sprawność fizyczną zdobywano w tzw. *palestrze* i w *gimnazjonach*¹¹.

W 13 roku życia Ateńczyk rozpoczynał w *palestrze* (*palaiein* – «mocować się») ćwiczenia gimnastyczne pod opieką *pedotriby*, nauczyciela ćwiczeń fizycznych. Początkowo był to zwykły, wysypany piaskiem plac do ćwiczeń. Palestre zwykle stanowiły cztery kryte portyki, zamykające czworokątny dziedziniec. W portykach znajdowały się szatnie, pomieszczenia służące do namaszczenia się oliwą, miejsca do odpoczynku, urządzenia sanitarne itp.¹². Nauka rozpoczynała się od prostych ćwiczeń (jak należy chodzić, siadać, jak zachować się w miejscu publicznym itp.). Następnie zaczynały się ćwiczenia właściwe, które miały zapewnić doskonały rozwój ciała¹³.

Od 16 roku życia wychowanie fizyczne było kontynuowane w tzw. *gimnazjonach* (*gymnos* – «nagi», gdyż młodzież uprawiała ćwiczenia nago). Gimnazjon był to swoisty rodzaj antycznego kompleksu sportowo-wypoczynkowego, położony poza murami miasta. Początkowo były to miejsca do pod gołym niebem. Później były to już zespoły kamiennych budowli. Typowe gimnazjony to czworoboczne przestrzenie z boiskami, bieżnią, areną do zapasów, miejscami odnowy, basenami, salami do masażu¹⁴.

Wychowanie fizyczne obejmowało tzw. *pentathlon* (pięciobój) – biegi, skoki, rzut dyskiem, dzidą i zapasy¹⁵. Niekiedy dodawano również pięściarstwo, strzelanie z łuki, pływanie i wiosłowanie¹⁶.

Na temat sportu wypowiedali się przede wszystkim filozofowie. **Platon (427–347)** dużo miejsca poświęcił wychowaniu fizycznemu, które pojmował na sposób wojskowy i interpretował w kontekście teorii

¹ Por. Ł. Kurdybacha. *Starożytna Grecja*, dz. cyt. – S. 60.

² Por. J. Barankiewicz. *Leksykon wychowania fizycznego...*, dz. cyt. – S. 342.

³ Por. S. I. Możdżeń. *Zarys historii wychowania*. – Kielce, 1999. – S. 19.

⁴ Por. Tamże. – S. 18.

⁵ Por. D. Słapek. *Sport i widowiska w świecie antycznym*. – Kraków ; Warszawa, 2010. – S. 143–145.

⁶ Por. K. Bartnicka, I. Szybiak. *Zarys historii wychowania*. – Warszawa, 2001. – S. 33.

⁷ Por. Ł. Kurdybacha. *Starożytna Grecja*, dz. cyt. – S. 63.

⁸ Por. tamże.

⁹ Por. J. Barankiewicz. *Leksykon wychowania fizycznego...*, dz. cyt. – S. 126.

¹⁰ Por. S. I. Możdżeń. *Zarys historii wychowania*, dz. cyt. – S. 25. Zob. A. Ziółkowski. *Historia powszechna. Starożytność*. – Warszawa, 2009. – S. 653; E. Lubet, *Gimnazjon // Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. – T. 2 / red. T. Pilch. – Warszawa, 2003. – S. 34.

¹¹ Por. K. Bartnicka, I. Szybiak : *zarys historii wychowania*, dz. cyt. – S. 34.

¹² Por. J. Barankiewicz. *Leksykon wychowania fizycznego...*, dz. cyt. – S. 232; D. Słapek. *Sport i widowiska...*, dz. cyt. S. 523–524.

¹³ Por. Ł. Kurdybacha, *Starożytna Grecja*, dz. cyt. – S. 66–67.

¹⁴ Por. J. Barankiewicz. *Leksykon wychowania fizycznego...*, dz. cyt. – S. 88; D. Słapek, *Sport i widowiska...*, dz. cyt., S. 281–285.

¹⁵ Por. Ł. Kurdybacha. *Starożytna Grecja*, dz. cyt. – S. 66–68.

¹⁶ Por. R. Gostkowski. *Sport w starożytności*, Warszawa 1959. – S. 65.

duszy i cnót. W edukacji dzieci i młodzieży ważną rolę odgrywała aktywność fizyczna. W programie gimnastyki zalecał: posługiwanie się bronią, zapasy, jazdę konną, musztrę, marsze oraz tańce. Zadaniem gimnastyki jest nie tylko sprawność fizyczna, ale również wychowanie moralne i estetyczne. Jego zdaniem sport ma ogromny wpływ na kształtowanie silnych charakterów¹. Według Platona ćwiczenia fizyczne dają jednostce przyjemność, dobrą kondycję, zdrowie, kształtują męstwo i umiejętność panowania nad sobą. Jednak najbardziej potrzebne są państwu. Dobry obywatel powinien dbać o swoje ciało².

Gimnastyka powinna przyczyniać się do zdrowia ciała i duszy. Ćwiczenia fizyczne uczą wytrwałości, systematyczności, męstwa itp. Ciało jest ważne dla duszy, gdyż pomaga mu osiągnąć doskonałość³. Uczniowie obowiązkowo powinni uprawiać ćwiczenia sportowe. Uważał, że *ponieważ są dwa takie pierwiastki w człowieku, więc jakiś bóg, miałbym ochotę powiedzieć, dał ludziom dwie umiejętności: muzykę i gimnastykę; dla temperamentu i dla umiłowania mądrości. Nie dla ciała i dla duszy, chyba tylko ubocznie, ale dla tych dwóch pierwiastków, aby z sobą harmonizowały i trzeba każdy z nich podciągać lub opuszczać, pokąd nie będą współbrzmiały jak trzeba*⁴.

Arystoteles (384–322) wychowanie człowieka dzielił na trzy okresy: rozwijanie sił fizycznych, wychowanie moralne oraz kształcenie umysłu⁵. Jego zdaniem *należy młodzież szkolić najpierw w gimnastyce i zapasnictwie, bo pierwsza z nich nadaje ciału pewną postawę, a drugie zaprawia do wysiłków fizycznych*⁶. Gimnastyce przypisywał również walor higieniczny, a także traktował ją jako doskonały środek uszlachetniający uczucia i umysł. Ma ona być środkiem do wykształcenia dobrych i dzielnych obywateli⁷. Według niego ćwiczenia fizyczne były środkiem ułatwiającym harmonijny rozwój człowieka. Krytycznie patrzył na jednostronność wychowania spartańskiego. Jego zdaniem *Jest rzeczą szaloną wychowywać atletów z tępych głowami, jak to robili Spartanie*⁸.

Rzymianie mieli do sportu stosunek utylitarny i praktyczny. Nie przyjęli oni greckiego wychowania fizycznego. Raziło ich bowiem wystawianie nagiego ciała na widok publiczny, a także gimnastyce przypisywali zniewieścienie i degenerację Greków. Krytykowali ich bawienie się swoim ciałem, stosowanie diety itp. Za pożyteczne uznawali tylko niektóre ćwiczenia, gry i zabawy⁹.

Rzymianie traktowali sport instrumentalnie. Był on podporządkowany zupełnie innym celom aniżeli u Greków. Kultura fizyczna młodzieży nie miała tak szerokiej akceptacji, jak u Greków. Na poglądy Rzymian na wychowanie fizyczne wpływ miał proces profesjonalizacji kultury fizycznej, kształtowanie się zawodowych atletów (gladiatorów), co utrudniało akceptację wychowawczej roli kultury fizycznej¹⁰.

Rzymianie w wychowaniu fizycznym dążyli do tego, żeby młodzież przede wszystkim była zdrowa, przygotowana do wojska, oraz wyrosła na karnych obywateli. Młodzież rzymska uprawiała różne sprawności (biegi, skoki, rzut oszczepem, pływanie i jazda konna). Miejscem ćwiczeń były boiska tzw. *palestry*¹¹.

Rzymianie ćwiczyli ciało przede wszystkim po to, ażeby wykształcić męźnych, wytrwałych w walce i niedoli żołnierzy. Ćwiczenia fizyczne traktowano jako zbieg higieniczny, a nie sport¹².

¹ Por. S. Litak. *Historia wychowania*, dz. cyt. – S. 31; Ł. Kurdybacha. *Starożytna Grecja*, dz. cyt. – S. 85; S. I. Możdżeń. *Zarys historii wychowania*, dz. cyt. – S. 33.

² Por. D. Słapek. *Sport i widowiska...*, dz. cyt. – S. 577–579.

³ Por. M. Krasnodębski. *Zarys dziejów ateńskiej historii wychowania. Paideia od Sokratesa do Zenona*. – Warszawa, 2011. – S. 56.

⁴ Platon, *Państwo, z dodaniem siedmiu ksiąg Praw*. – Warszawa, 1958. – S. 179–180. Zob. T. Matraszek. *Kształcenie i wychowanie w myśli filozoficznej Platona // Paideia starożytnej Grecji i Rzymu* / red. A. Murzyn. Kraków, 2011. – S. 76–77.

⁵ Por. S. Litak. *Historia wychowania*, dz. cyt. – S. 32. Zob. A. Doda-Wyszyńska. *Sprawność jako cnota – czy można etyczną myśl Arystotelesa odnieść również do kultury fizycznej?* // *Kultura fizyczna i sport w zwierciadle nauk społecznych* / red. W. J. Cynarski, J. Kosiewicz, K. Obodyński. Rzeszów 2012. – S. 34–45; S. Rudziński, *Sport i kultura fizyczna w świetle wybranych koncepcji filozoficznych*. – Wrocław, 1993. – S. 7–14.

⁶ Arystoteles, *Polityka*. – Warszawa, 2004. – S. 217.

⁷ Por. S. I. Możdżeń. *Zarys historii wychowania*, dz. cyt. – S. 35–36.

⁸ Ł. Kurdybacha. *Starożytna Grecja*, dz. cyt. – S. 91.

⁹ Por. S. Kot. *Historia wychowania*, dz. cyt. – S. 91.

¹⁰ Por. R. Wroczyński. *Powszechne dzieje...*, dz. cyt. – S. 57.

¹¹ Por. R. Gostkowski. *Sport w starożytności*, dz. cyt. – S. 161–162.

¹² Por. S. I. Możdżeń. *Zarys historii wychowania*, dz. cyt. – S. 43–44.

Według Plutarcha (50–125) młodzież powinna odbywać systematyczne ćwiczenia fizycznego, gdyż one zapewnią siły i zdrowie w starości. Jego zdaniem: *Tak jak każdy powinien w okresie pięknej pogody uczyć się tego, co mu będzie potrzebne w czasie burzy, tak też w młodości należy się uczyć porządku, umiarkowania, ćwiczyć ciało, ponieważ jest to najlepsze zabezpieczenie na starość*¹. Plutarch zaleca młodzieży hartowanie organizmu (dieta, kąpiel, prostota życia) oraz niezbędne ćwiczenia (rzucanie dzidą, strzelanie z łuku, polowanie). Jest również zwolennikiem wychowania fizycznego dziewcząt, którym zaleca m.in. tańce i gry w piłkę².

Wychowanie fizyczne stanowiło istotny element przygotowania do życia. Plutarch opisuje jak z wielką troską Katon edukował syna: *sam więc go uczył pisanie i czytania, sam znajomości prawa, sam sztuki szermierczej. I nie tylko miotania pociskiem, machania bronią czy jazdy konnej, ale także pięściarstwa, znoszenia upałów czy zimna, pokonywania wirów i wezbranych fal rzecznych*³.

Podsumowując możemy stwierdzić, że starożytność grecko-rzymska podkreślała społeczny charakter sportu. Wychowanie fizyczne traktowane było na równi z innymi dziedzinami wychowania. Dostrzegano w nim społeczne wartości sportu (system ateński, spartański)⁴.

Literatura

1. Arystoteles. *Polityka Arystoteles / Arystoteles*. – Warszawa, 2004.
2. Barankiewicz J. *Leksykon wychowania fizycznego i sportu szkolnego / J. Barankiewicz*. – Warszawa, 1998.
3. Bartnicka K. *Zarys historii wychowania / K. Bartnicka, I. Szybiak*. – Warszawa, 2001.
4. Bielski J. *Sport i sztuka w cywilizacji antycznej / J. Bielski*. – Piotrków Trybunalski, 2003.
5. Dobrowolski W. *Sport i igrzyska olimpijskie w starożytnej Grecji / W. Dobrowolski // Sport i igrzyska olimpijskie w starożytności / red. W. Dobrowolski*. – Warszawa, 2004. – S. 10–27.
6. Doda-Wyszyńska A. *Sprawność jako cnota – czy można etyczną myśl Arystotelesa odnieść również do kultury fizycznej? / A. Doda-Wyszyńska // Kultura fizyczna i sport w zwierniku nauk społecznych / red. W. J. Cynarski, J. Kosiewicz, K. Obodyński*. – Rzeszów, 2012. – S. 34–45.
7. Gostkowski R. *Sport w starożytności / R. Gostkowski*. – Warszawa, 1959.
8. Kot S. *Historia wychowania / S. Kot*. – T. 1 : Od starożytnej Grecji do połowy wieku XVIII. – Warszawa, 1996.
9. Krasnodębski M. *Zarys dziejów ateńskiej historii wychowania. Paideia od Sokratesa do Zenona / M. Krasnodębski*. – Warszawa, 2011.
10. Kurdybacha Ł. *Starożytna Grecja / Ł. Kurdybacha // Historia wychowania / red. Ł. Kurdybacha*. – T. 1. – Warszawa, 1965. – S. 60–56–110.
11. Lengauer W. *Sport w kręgu greckich wyobrażeń religijnych / W. Lengauer // Sport i igrzyska olimpijskie w starożytności / red. W. Dobrowolski*. – Warszawa, 2004. – S. 28–35.
12. Litak S. *Historia wychowania / S. Litak*. – T. 1: Do wielkiej rewolucji francuskiej. – Kraków, 2006.
13. Luber E. *Gimnazjon / E. Luber // Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. – T. 2 / red. T. Pilch. – Warszawa, 2003. – S. 34.
14. Matraszek T. *Kształcenie i wychowanie w myśli filozoficznej Platona / T. Matraszek // Paideia starożytnej Grecji i Rzymu / red. A. Murzyn*. – Kraków, 2011. – S. 71–79.
15. Możdżeń S. I. *Zarys historii wychowania / S. I. Możdżeń*. – Kielce, 1999.
16. Platon. *Państwo, z dodaniem siedmiu ksiąg Praw / Platon*. – Warszawa, 1958.
17. Plutarch. *Katon Starszy / Plutarch*. – Wrocław, 1996.
18. Przebieracz M. B. *Dzieci i młodzież starożytnej Grecji i Rzymu / M. B. Przebieracz*. – Czekanów, 2004.
19. Rudziński S. *Sport i kultura fizyczna w świetle wybranych koncepcji filozoficznych / S. Rudziński*. – Wrocław, 1993.
20. Słapek D. *Sport i widowiska w świecie antycznym / D. Słapek*. – Kraków ; Warszawa, 2010.
21. Wołoszyn S. *Wychowanie w starożytnej Europie / S. Wołoszyn // Pedagogika. Podręcznik akademicki*. – T. 1 / red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski. – Warszawa, 2003. – S. 87–96.
22. Wroczyński R. *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu / R. Wroczyński*. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk-Łódź, 1985.

¹ R. Wroczyński. *Powszechne dzieje...*, dz. cyt. – S. 57.

² Por. Tamże.

³ Plutarch. *Katon Starszy*. – Wrocław, 1996. – S. 113. Zob. J. Żelazowski, *Sport w społeczeństwie rzymskim // Sport i igrzyska olimpijskie w starożytności / red. W. Dobrowolski*. – Warszawa, 2004. – S. 51.

⁴ Por. J. Barankiewicz. *Leksykon wychowania fizycznego...*, dz. cyt. – S. 341–342, 422.

23. Ziółkowski A. Historia powszechna. Starożytność / A. Ziółkowski. (Warszawa, 2009.

24. Żelazowski J. Sport w społeczeństwie rzymskim / J. Żelazowski // Sport i igrzyska olimpijskie w starożytności / red. W. Dobrowolski. – Warszawa, 2004. – S. 50–59.

Мазур Пётр. Спорт в древней педагогической мысли. Высокая древняя культура оказала огромное влияние на становление и развитие европейской физической культуры и спорта. Греко-римская античность акцентировала внимание на социальный аспект спорта, который воспринимался как фактор, что влиял на тело, характер детей и молодежи. Молодежь была воспитана в духе честной конкуренции (агонистики), в усилиях к победе.

Освещаются взгляды древних мыслителей относительно вопроса физического воспитания.

Ключевые слова: физическое воспитание, спорт, образование, конкуренция, молодежь.

Mazur Peter. Sport w starożytnej myśli pedagogicznej. Na podstawie i rozwój europejskiego sportu i kultury fizycznej ogromny wpływ miała wysoka kultura starożytna. Starożytność grecko-rzymska podkreślała społeczny wymiar sportu. W sporcie upatrywano czynnik kształtujący ciało oraz charakter dzieci i młodzieży. Młodzież wychowywano w duchu szlachetnego współzawodnictwa (agonistyka), w dążeniu do zwycięstwa. Szlachetna rywalizacja młodzieży była istotnym elementem edukacji dzieci i młodzieży. W artykule przedstawiono poglądy starożytnych myślicieli na temat wychowania fizycznego.

Słowa kluczowe: wychowanie fizyczne, sport, edukacja, rywalizacja, młodzież.

Mazyr Peter. Sport in the Ancient Pedagogic thought. The high ancient culture had a huge influence on the attitude and the development of European sport and physical culture. Grecian-Roman antiquity underlined a social dimension of sport. In sport, people watched for the factor that shaped a body and a character of children and youth. Youth was raised in the spirit of fair competition (agonistics) in endeavor to a victory .

In the article, the views of ancient thinkers on the issue of physical education are presented.

Key words: physical education, sport, education, competition, youth.

Стаття надійшла до редколегії
25.06.2013 р.